

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 2. kötet
Том VIII, № 2
Volume VIII, № 2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2009/2
VIII. évfolyam, 2. kötet / Том VIII, № 2

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Csernicskó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-78-2

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem

ORBÁN LÁSZLÓ: Nemzet- és nacionalizmuselméletek	7
BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzetté válás folyamatában	17
LUKÁCS ATTILA: Kárpátalja magyar–magyar kapcsolatainak alakulása. 1989–1994	35
SZAKÁL IMRE: Magyar ellenzékiesség Podkarpatszka Ruszban 1919 és 1938 között. Pártprogramok és érdekérvényesítés	49
MOLNÁR FERENC: A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben	61
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében	73
HOMOKI DIANNA: Rákóczi hadseregének társadalmi helyzete	91

Pedagógia

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті	97
BERECZKY GYÖRGY: A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a <i>Szovjetunió története</i> című tankönyvek alapján	107
HEVESI TIBOR: Dinamikus geometriai szerkesztések mértanórán	115
LECHNER ILONA: <i>Altersspezifische Merkmale des Fremdsprachenerwerbs und Fremdsprachunterrichts</i>	125
ÁDÁM ERZSÉBET: A zenei nevelés helye és szerepe a pedagógusi munkában	137

Nyelvészet. Irodalom. Művelődés

MÁRKU ANITA: Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében	145
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language Learning Strategies used by Monolingual and Bilingual Students in Transcarpathian Secondary Schools	163
DR. ILONA HUSZTI: How can a language learner be successful in second or third language acquisition?	177
AGNES G. HAVRIL: The past and present periods of English for Special Purposes teaching and testing in Hungary	187
GAZDAG VILMOS: Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében	199
BÁRÁNY BÉLA: Традиции «Войны и мира» А. Н. Толстого в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба»	215
CSEH GIZELLA: A magyar népszínmű XIX. századi művelődéstörténetének vázlata	229

Egyház(történet)

ORBÁN MARIANNA: Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)	239
GERENDELY BÉLA: Egyházi felekezetek Tiszakeresztúrtban	245

Epidémia. Vízvizsgálat. Régészet. Logisztika

DANCS GYÖRGY: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban	253
CSOMA ZOLTÁN–HADNAGY ISTVÁN: A felszíni és a felszín alatti vizek nitráttérhelése Makkosjánosi községben és környékén	265
РАЦ А.Й.: Закарпатські обсидіани: міфи та реальність	273
PATAKI GÁBOR: Kárpátalja logisztikai szerepköre és fejlődési stratégiái	279

<i>Eseménynaptár</i>	300
-----------------------------------	-----

Nemzet- és nacionalizmuselméletek

Rezümé A nemzet fogalmának összetettségét mutatja, hogy nem találunk olyan meghatározást, amely kellően kielégíti minden érdeklődő elképzelését. A fogalom kialakulásának az ideje sem tisztázott, még mindig élnek az olyan elméletek, melyek a mai nemzetfelfogást öröktől létezőnek és örökérvényűnek tartják. Mellettük sokkal jelentősebbnek tűnnek a *modernista-primordialista* állásfoglalások, melyek a nemzetet modern konstrukciónak vagy valós, de modern létezőnek, esetleg egy a kezdetektől fejlődő közösségnek képzelik el. A nacionalizmus értelmezése – ha lehet – még összetettebb. Minden bizonnyal megállapítható, hogy kötődik a nemzetfogalomhoz és annak származékaihoz, s semmiképp sem választható el tőlük. Felfogása viszont egyénenként változó; van, aki a patriotizmussal azonosítja, a másik véglét pedig a rasszizmushoz hasonlóan fogja fel. Ezenkívül a kutatók ideológiaként, politikai-kulturális programként vagy nemzeti érzésként és fejlődésként tárgyalják.

Резюме Тема даної роботи дослідження формування поняття нації та ідеології націоналізму у творах міжнародної історіографії. В результаті дослідження автор прийшов до висновку, що не можна знайти таку дефініцію на означення поняття нації, яка б задовільнила всіх, хто цікавиться цим. Час утворення цього означення ще не встановлено, досі є такі теорії, які вважають, що поняття нації вже існує з давніх давен і до цих пір являється дійсним. Поряд з ними більш важливими являються позиції модерністів-примордіалістів, які вважають націю сучасним утворенням або дійсним існуючим. Поняття націоналізму – якщо можна – ще складніше. В повній мірі можна визначити, що це поняття пов'язане з поняттям нації й його складовими. Поняття націоналізму деякі люди поєднують з поняттям патріотизму, інші ж сприймають, як расизм. Окрім цього науковці обговорюють поняття націоналізму як політико-культурну програму або як відчуття та розвиток нації.

A nemzet és a hozzá kapcsolódó fogalmak, mint a nacionalizmus, a mindennapi szóhasználatunk részévé vált. A mögöttük rejlő fogalmak tisztázása azonban korántsem egyértelmű. Nem teljesen tisztázott a fogalmak eredete, fejlődése és különböző jelentéstartalmaik sem. A témával foglalkozó szakemberek pl. több nemzetfejlődési utat különböztetnek meg, amelyek más és más nemzetfelfogásokat vonnak maguk után. A nacionalizmus értelmezései is rendkívül széleskörűek, s nemcsak földrajzi különbségeken alapulva, hanem egyen-egyenkénti felfogásban is megkülönböztethetők.

Nemzetfogalmak és -elméletek. A nemzetté válás útjai Európában

A nemzet fogalmi és tartalmi jellemzői

A modern európai történelemírás a nemzet és a nemzetté válás két alaptípusát különbözteti meg. Az egyikre a közös terület, valamint az ugyanazon jogi, politikai és gazdasági keretekhez, tehát az államhoz való tartozás a meghatározóan jellemző. A másik típusnál pedig a nyelv és a kultúra azonossága, valamint a közös származás mítosza vagy valósága a leginkább meghatározó. Friderich Meineke – német történész (1862–1959) – az előző típust *politikai-* vagy *államnemzetként*, az utóbbit pedig *kultúrnemzetként* határozta meg. E két típus földrajzi elterjedéséből kiindulva A. D. Smith – napjaink egyik elismert angol történésze – a nemzet

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola IV. évfolyamos hallgatója.

nyugati és keleti vagy etnikai modelljéről írt. Szerinte a nyugati modell leginkább az Amerikai Egyesült Államokra és Nyugat-Európára jellemző, míg a keleti modell legtípikusabb példáival Európa keleti felében találkozhatunk.¹

A két típus földrajzi különbségekre épülő kialakulását a nyelvhasználat is jelzi. Az amerikai és a brit angolban a nemzet (nation) elsődleges jelentése azonos az állammal (state), illetve az országgal (country), és a nemzetiség (nationality) elsősorban az állampolgárságot (citizenship) fedi le. Ugyanez a helyzet a francia nation és nationalité szavakkal is. A közép- és kelet-európai nyelvek azonban világos különbséget tesznek nemzet és állam, illetve nemzetiség – mint etnikailag és kulturálisan elkülönülő embercsoport – és a politikai kötetlékre utaló állampolgárság között.²

A magyar nemzetiség szó szorosan kapcsolódik a nemzet szavunkhoz és több értelemben is használjuk. Az egyik valamely nemzethez tartozást jelöl. A másik jelentés olyan népcsoportot fed, mely nem nemzet vagy nem uralkodó nemzete egy országnak és semmiképpen sem államalkotó. Így a hétköznapi, de még a szakirodalmi nyelvben is a nemzetiség szó mindenekelőtt kisebbséget, nemzeti kisebbséget jelent. A szó harmadik jelentése a nemzetet más nemzetektől való megkülönböztető tulajdonságainak összessége.³

A XIX–XX. század fordulóján a leginkább elfogadott álláspont az volt, hogy a nemzetek időtlen idők óta léteznek, és az ókori „nemzeteket” gyakran azonosították a maiakkal. Ezek szerint az ember valamilyen nemzethez való tartozását egy állandón létező, örökkévaló tulajdonságnak tekintették, mint a látást vagy a beszédkészséget.⁴ Ezzel sok kutató nem ért egyet és kételkednek abban, hogy magát a mai modern fogalmat tartalmilag egyáltalán azonosítani lehet-e az akkori megfelelőjével. Sokan a nemzetet mint formálható dolgot képzelik el, melynek létrehozásában nagy szerepe van az emberi akaratnak és erőfeszítéseknek. Mások azt is elképzelhetőnek tartják, hogy ez emberek akár el is veszíthetik nemzetiségüket és könnyen egy másik nemzet tagjai lehetnek.

A téma azon kutatóit, akik a nemzetek modern voltát hangsúlyozzák – *modernistáknak* hívják. Ők a nemzetet a nacionalista és más elitiek konstrukciójának és a modern feltételek (kapitalizmus, iparosodás, bürokratizmus stb.) kialakulásának tekintik. Ebben az értelemben tehát a nemzet csak egy kitalált, kreált fogalom, melyet csak azért hoztak létre, hogy egyes csoportok érdekeinek érvényesítése könnyebb legyen. Velük szemben állnak az ún. *primordialisták*, akik a nemzetek valóságát hangsúlyozzák, melynek kialakulása egy természetes történelmi folyamat és a nemzeti hovatartozás érzése természetes, valódi és tömegekre támaszkodó érzés.⁵

A. D. Smith foglalkozik a nemzetek premodern gyökereivel, amit ő „*etnikai magnak*” nevez. Továbbá azt is mondja, hogy ahhoz, hogy egy közösséget nemzetnek nevezzünk, több kritériumnak is meg kell felelnie:

- egységes gazdaság, közoktatási rendszer és jogrendszer;
- a népcsoport közös neve;

¹ ROMSICS IGNÁC: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 9–10. o.

² Uo.

³ KÖVÁGÓ LÁSZLÓ: *Kisebbség-nemzetiség*. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 49. o.

⁴ ANTHONY D. SMITH *A nemzetek eredete*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf664.pdf

⁵ Uo.

- leszármazásának és közös eredetének mítoszai vagy valósága;
- az együtt megtapasztalt dolgokra vonatkozó közös történelmi emlékek;
- közös „történelmi terület” vagy „haza”, illetve az ezekkel kapcsolatos képzettársítások;
- a közös kultúra egy vagy több eleme – nyelv, szokások vagy vallás;
- a közösség közti szolidaritás érzése.

Ennek az ókorban, de még a középkorban sem felel meg egyetlen – később akár nemzetté váló – közösség sem. Ebből világosan levonható a következtetés, hogy az említett korszakokban még nem beszélhetünk nemzetekről, maximum etnikai közösségekről. Ezen etnikai közösségek abban különböztek a mai modern nemzetektől és egymástól, hogy a kulturális sokféleség szerepe inkább társadalmi, mintsem politikai szinten volt jelentős. Tehát a meghatározott kulturális tulajdonságokkal rendelkező emberek gyakran szerveződtek társadalmi hálózatba, melyek azzá váltak, amit mi *etnikai közösségnek* nevezünk. A. D. Smith az „*etnikai magból*” nemzetté válás két útját különíti el: „A nemzetnek nevezett modern kulturális és politikai közösség elemzésének kiindulópontja a különböző típusú premodern etnikai közösségekben található, az arisztokratikus laterális (oldali, oldalsó – szer.), illetve a démotikus vertikális (népi alá- és fölérendeltségen alapuló – szer.) változatokban. Ezek szolgáltatják azt az alapot és azt az „*etnikai magot*,” amelyből a nemzetté válás két fő útvonala kiindul. Azt is megállapíthatjuk továbbá, hogy az etnikai alap különböző típusai nagymértékben meghatározzák a nemzetté válás formáit és mechanizmusait.”⁶

Tehát az elkülönítés fő szempontja, hogy milyen társadalmi rétegek játszották a vezető szerepet a nemzetté válás irányításában. Valószínűsíthető, hogy ez kihatással van a kialakuló nemzeti kultúra formájára és tartalmára, valamint a gazdaságra és a tudományra is. A laterális etnikumokra épülő nemzetek esetében az állam és a hivatalnokréteg szerepe rendkívül jelentős volt. Az inkorporáló vagy bekebelező bürokratikus állam egy arisztokratikus etnikum kultúráját közvetíti a társadalom többi rétegének, a vidéknek, a külvárosoknak, felváltva ezzel (vagy saját szolgálatába állítva) az egyházi hatóságokat és a helyi nemeseket.⁷ A nyugati társadalmak ezt az utat követték, vagyis a felső rétegekből álló etnikai mag körül szerveződő kulturális egységesítést. A vertikális etnikumok bázisán kiépülő nemzetek esetében az értelmiségiek által képviselt etnikai történelmiség pótolta a hiányzó bürokratikus állam kereteit és erejét.

A nemzet és a nemzeti összetartozás érzésének kialakulásával kapcsolatos szubjektív történelmet Gangó Gábor *etnotörténelemnek* nevezi. Egy nemzet tagjai közösen rendezgetik múltjuk emlékeit, közösen dolgozzák ki és őrzik szimbólumaikat, tradícióikat. Az *etnotörténelem* nyelvészek, történészek és néprajzkutatók által kidolgozott erősen érzelmi színezetű portré az adott népről és annak történelméről. Ezek a portrék az adott népet mindig bátornak, nagylelkűnek és nagyobb részt sikeresnek tüntetik fel, ezért könnyen kifejezhetőek népszerű formában.⁸

Az *etnotörténelem* tehát sokkal inkább jellemző a nemzetté válás vertikális démotikus útjára. Itt a vezető szerepet az értelmiség játszotta a nemzeti kultúra

⁶ Uo.

⁷ ANTHONY D. SMITH: *A nemzetek eredete*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf664.pdf

⁸ GANGÓ GÁBOR, *Mi a nemzet? – A népek életéről és haláláról*. In: *Mindentudás Egyeteme*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2004. 75–83. o.

újraélesztése vagy akár újratertése révén. Tehát nem a már meglévő – csak arisztokrata – kultúra felhasználásával, hanem jelentős népi kulturális elemet is felhasználva.

A. D. Smith szerint a nemzetek azért is szükségszerűek, mivel kielégítik az utódokon keresztül felmerülő kollektív halhatatlanság igényét, ami csökkenti a halál értelmetlenségét is. A történelmi és sorsközösség révén az emlékek megőrizhetővé válnak. „Ebben az értelemben a nemzetek kialakulása és az etnikai nacionalizmusok megjelenése inkább valamiféle pótvallás, semmint valamilyen politikai ideológia intézményesülésének tűnik, s éppen ezért sokkal tartósabb és hatásosabb is, mint gondolnánk.”⁹

A nemzet, mint fogalom megjelenése

A nemzet (natio) – és a belőle eredő nemzetiség és nacionalizmus – szavunk a latin *nasci* igéből származnak, melynek általánosan elfogadott jelentése születni, származni, s megszületésekor egyértelműen a közös vérségi kötelék jelölésére használták. A *nationem* latin főnév így magában foglalja a fajta, illetve faj szavak jelentését is. A középkori egyetemeken a diák nációja az országnak azt a részét jelölte, ahonnan az illető jött. Amikor azonban a XIII. század végén az angol nyelvbe is bekerült a szó, akkor a vérségi csoport eredeti jelentésével kezdték használni. A XVII. század elején azonban már a nemzet fogalmát egy ország lakosainak a megjelölésére alkalmazták, tekintet nélkül a populáció etnikai összetételére, s így a bizonytalan tartalmú nép, illetve polgárság szavak helyettesítőjévé vált.¹⁰

A fentebb tárgyalt premodern megközelítés szerint tehát az emberi közösségek fejlődésének elválaszthatatlan, mintegy egymásból következő fázisai az etnikum és nemzet, valamint az etnicitás és a nacionalizmus. Az etnika, etnikum szavaink a görög *ethnosz* (nép, nemzetség) szóból eredeztethetők, s így a közös származásra mutatnak rá. A latin *natio* szintén rokon értelmű vele. Az angolszász és a francia változatait (*ethnic group*, *ethnie*), melyek a magyar nyelvben etnikumként vagy etnikai csoportként honosodtak meg, a nemzetközi szaknyelv kettős értelemben használja. Az egyik szerint olyan közös kulturális hagyományokkal és azonosságtudattal rendelkező embereket jelent, akik egy nagyobb társadalom al csoportját alkotják. Ebben az értelemben az erdélyi magyarokat a romániai társadalmon belül éppen olyan halmaznak tekintik, mint pl. a clevelandi magyarokat az amerikai társadalmon belül. Az etnikai csoport tehát itt nem más, mint az emberek nyelvi, faji, vallási területi, életmódbeli vagy külső megjelenés alapján történő csoportosítása, tekintet nélkül annak kulturális fejlettségére vagy politikai törekvéseire. A függetlenségre vagy politikai autonómiára törekvő csoportokat *etnonacionalistáknak* is szokás nevezni. A másik megközelítés szerint az etnikum területileg és kulturálisan elkülönülő, közös gyökerű csoportok olyan együttese, mely a nemzet ismerveivel még nem rendelkezik, viszont már a nemzetté válás lehetőségével igen. Ez az etnikai csoport nem szükségszerűen alkot kisebbséget, sőt egy vagy több társadalom, illetve állam uralkodó eleme is lehet. Romsics Ignác

⁹ ANTHONY D. SMITH: *A nemzetek eredete*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf664.pdf

¹⁰ WALKER CONNOR: *Nemzet, állam, nemzetállam*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf652.pdf

szerint: „Ami az etnikumot és a nemzetet megkülönbözteti, az a közösséggé válás folyamatában elért fejlettségi szint, azaz az összetartozás vérségi-származási és tudatos-tanult elemeinek aránymódosulása az utóbbi javára.”¹¹

Tehát a mai értelmezés szerint a nemzet egy történelmileg kialakult tartós, emberi közösséget jelent, melyet különböző sajátosságok kötnek össze és egyúttal megkülönböztetnek más közösségektől. Ezeknek a sajátosságoknak a meghatározása igen bonyolult az egyes nemzetek történelmi fejlődésének különbözősége miatt. De a legtöbb meghatározásban a következőket találjuk: közös származás, nyelv, vallás, kultúra, történelmi emlékezet és mítoszrendszer, terület, gazdaság, állam- és jogrendszer. Ezek összessége azonban nem fedi le a magát nemzetnek valló közösségek mindegyikét és mindegyik nemzetre más-más sajátosságok jellemzőek. Így éppen nem érdemes a nemzet egyetemes megfogalmazását keresnünk, inkább több nemzetfelfogásról kellene beszélnünk.

Nacionalizmuselméletek. Kialakulásuk, történeti fejlődésük

A nacionalizmus fogalmi meghatározásának problémái

A nacionalizmus szavunkhoz kötődő fogalom definiálása rendkívül bonyolult a sokféle értelmezés miatt. Általában ideológiaként emlegetik. Kántor Zoltán, aki a terület elismert szakembere ezt megkérdőjelezi, s azt mondja, a nacionalizmust nem lehet a liberalizmushoz, a szocializmushoz vagy a konzervativizmushoz, mint tipikus ideológiai irányzatokhoz sorolni. Szerinte inkább a kulturális eszmerendszerekhez kellene hasonlítani, tekintettel arra, hogy kialakulását megvizsgálva gyökerei nagymértékben a kultúrához köthetők. Amiórt a nacionalizmust sokan mégis ideológiaként kezelik, az azért van, hogy látszólag egyszerű és konkrét választ adott arra a kérdésre, milyen legyen az állam és a társadalom, a politika és a kultúra viszonya egymáshoz. Szerinte a nacionalizmus különböző értelmezései között szerepel az ideológia is, ám igen ritkák azok a megközelítések, amelyek a nacionalizmust kizárólag vagy elsősorban ideológiának tekintik.¹²

A nemzet egyéb származékaihoz hasonlóan tehát a nacionalizmus is több jelentésű. A legszélesebb értelmezés a nemzetek kialakulásának folyamatát, a nemzethez tartozás érzését, a nemzetet középpontba helyező tanokat és ideológiákat és az ezeket képviselő mozgalmakat egyaránt a nacionalizmus gyűjtőfogalmába vonja. Más értelmezések a fentebbieknek csak egyes elemeit emelik ki és a nacionalizmust olyan érzelmi és pszichológiai jelenségnek tartják, mely erősen kapcsolódik a szülőföldhöz, a nyelvhez, meghatározott eszmékhez, értékekhez és hagyományokhoz, illetve különböző csoportazonosulási jelképekhez (pl. zászlók, címerek vagy himnuszok stb.). Olyan meghatározásokat is találunk a fogalom vizsgálatakor, melyek azt vallják, hogy az államhatároknak egybe kell esniük a nemzeti vagy etnikai határokkal. A modern európai nemzet alaptípusához hasonlóan szokás a nacionalizmus megkülönböztetése egy Nyugat-Európára jellemző

¹¹ ROMSICS IGNÁC: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 12–13. o.

¹² KÁNTOR ZOLTÁN: *Nacionalizmus. Izmus?* Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf754.pdf

racionalisabb, az egyéni szabadságjogokat, illetve a királytól vagy bármely más központi hatalomtól való polgári függetlenséget hangsúlyozó változata (*állampolgári- vagy területi nacionalizmus*) és egy inkább Kelet-Európában gyakoribb, az egyéni szabadságjogok helyett a nemzet egészének szabadságát és az etnikailag és kulturálisan idegen politikai hatalomtól való függetlenedést előtérbe helyező változata (*etnikai nacionalizmus*). Ezen belül a vonatkozó szakirodalom megkülönböztet *kulturális nacionalizmust* is, mely a fejlődés valamely alacsonyabb szintjén lévő népcsoport (etnikum) nemzetté válásának elősegítésére törekszik, valamint *politikai nacionalizmust*, mely céljának a kulturálisan már kész nemzet területi politikai megszervezését vagy a már meglévő állami keretek fenntartását tekinti. A politikai nacionalizmus egyaránt lehet támadó vagy védekező, szeparatista vagy egyesítő, baloldali vagy jobboldali.¹³

A téma egyik legjelentősebb magyar kutatója, Schöpflin György meghatározása szerint: „A nacionalizmus olyan modern doktrína, amelyet a modern értelemben vett nemzet igazolására használnak. Legfőbb alaptételei a következők: a világ nemzetekre és csakis nemzetekre oszlik; minden egyén tagja valamelyik nemzetnek, de csakis egy nemzetnek; minden nemzet egy csakis rá jellemző múlttal és jövővel rendelkezik.”¹⁴

Más kutatók, mint pl. Eric J. Hobsbawm, a nacionalizmusnak a politikai vonatkozását hangsúlyozzák leginkább. Az ő megfogalmazása szerint: „A nacionalizmus – politikai program, amely történelmi mércével mérve meglehetősen újkeletűnek tekinthető. Annyit jelent, hogy a nemzetként definiált közösségnek joga, következképp feladata is, hogy olyan, területileg elkülönült államot hozzon létre, amely a francia forradalom óta vált modellé. E program nélkül – legyen az tudatos vagy sem – a nacionalizmus csak üres kifejezés.” A gyakorlatban ez a program rendszerint a következőt jelenti: szuverén ellenőrzés gyakorlását egy adott terület lehetőség szerint állandó kiterjedése fölött, amelynek egyértelműen kijelölt határai vannak, s ahol homogén népesség lakik, akik lényegében egyben az állam polgárai. Ezekben az államokban egyetlen nyelv, a szóban forgó nemzet nyelve az uralkodó, illetőleg ez élvez hivatalosan is kiváltságos státust, esetleg monopóliumot.¹⁵

Anthony D. Smith definíciója szerint a nacionalizmus kifejezés négy fő értelemben használható:

- mint a nemzetek kialakulásának általános folyamata, melyet néha nemzetalkotásnak neveznek (a kifejezés azonban gyakran magában foglalja az államalkotás folyamatait is);
- mint nemzeti érzés vagy a nemzethez tartozás érzése, attitűdje vagy tudata, és az annak jólétére, erejére és biztonságára való törekvés;
- mint a nemzeti státus elérése vagy fenntartása (annak minden velejárójával) politikai célként maga elé tűzött mozgalom, beleértve az e célok elérésére szánt egy vagy több szervezetet és tevékenységet;
- végül, mint tan vagy tágabb értelemben vett ideológia, mely érdeklődése

¹³ ROMSICS IGNÁC: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 10. o.

¹⁴ SCHÖPFLIN GYÖRGY: *A modern nemzet*. Attraktor, Máriabesenyő-Gödöllő, 2003. 10. o.

¹⁵ ERIC J. HOBSBAWM: *Etnikai identitás és nacionalizmus*. In: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf719.pdf

középpontjába a nemzetet helyezi, s amely annak autonómiáját, egységét és identitástudatának megteremtését tűzi ki célként.¹⁶

A nacionalizmus motívumai között találjuk a nemzet identitásáról, polgárainak egységéről és testvériségéről, valamint az egy területen élők közösségének autonómiájáról alkotott elképzeléseket. Ezek alapján Anthony D. Smith szerint nacionalizmusnak mint mozgalomnak és ideológiának megfogalmazható egy kezdeti definíciója. „A nacionalizmus ideológiai-kulturális mozgalom, melynek célja egy olyan társadalmi csoport identitásának, autonómiájának és egységének megteremtése és fenntartása, mely csoportot annak néhány tagja tényleges vagy potenciális nemzetnek tekint.” A nacionalizmus ideológiáját feloszthatjuk alap- és másodlagos összetevőkre. Az alaptan a következő elveket foglalja magában:

- a világot nemzetek alkotják, s minden egyes nemzet sajátos jellemzőkkel rendelkezik;
- minden politikai hatalom forrása a nemzet;
- a nemzet iránti lojalitás minden egyéb lojalitás felett áll;
- valódi szabadság csak egy nemzettel való azonosuláson át valósítható meg;
- a világ békéje és szabadsága a nemzetek összességének szabadságán és biztonságán alapszik;
- a nemzetek csak saját szuverén államaikban lehetnek szabadok.¹⁷

A nacionalizmus – mint ideológia – fejlődéstörténete

A nemzetek kialakulásának történetében a XVIII. század vízvonalzó volt. Miközben már a tizenegyedik században megkezdődött a nemzetek formálódása Franciaországban, Spanyolországban, Angliában, Hollandiában, Svédországban és Oroszországban a nacionalizmus ideológiája csak a késő XVIII. században jelent meg, először a forradalmi Franciaországban, azután Németországban, Lengyelországban, Görögországban, Latin-Amerikában és a nem sokkal korábban alakult Amerikai Egyesült Államokban. Az ilyen típusú ideológiai mozgalmak legalább egy évszázadig érlelődtek, és ezalatt a „nemzeti lélek” gondolata elterjedt Európa művelt osztályai körében. A XIX. század folyamán a nacionalizmus egyesítő mozgalomként jelent meg Németországban és Olaszországban, szeparatista mozgalomként Magyarországon, Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban, Szerbiában, Horvátországban, a csehek, a szlovákok, valamint Kelet-Európa és Oroszország más népei között. A két világháború közötti Európában a versailles-i békeszerződés néhány nacionalista mozgalom törekvéseit részben kielégítette, mások azonban nem tudtak ellenállni a sokkal radikálisabb fajgyűlölő fasizmus kihívásának. Ezt követően, talán az ázsiai és afrikai gyarmati felszabadító mozgalmak hatására, az etnikai nacionalizmus hulláma söpört végig Nyugat-Európa ipari országain, melynek során a bretonok, a skótok, walesiek, a baszkok, a katalánok, a flamandok és a korzikaiak nagyobb autonómiát és saját területi közigazgatást követeltek.¹⁸

Miért alakult ki a nacionalizmus ideológiája? Az utóbbi időben nagy erőfejtések történtek a nacionalizmus okainak, természetének és következményeinek

¹⁶ ANTHONY D. SMITH: *A nacionalizmus*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf651.pdf

¹⁷ Uo.

¹⁸ ANTHONY D. SMITH: *A nacionalizmus*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf651.pdf

tisztázására. E magyarázatok három fő csoportba sorolhatók: *perennialista*, *modernista* és *összetett szimbolikus elméleteket* különíthetünk el. A *perennialisták* a nemzeteket állandó létezőknek, a történelem alaptényezőinek tekintik annak első nyomaitól kezdve, melyhez kezdettől fogva kapcsolódik a nacionalizmus. A *nacionalisták* nagy többsége és a kutatók egy korábbi nemzedéke ezt a nézetet osztotta.¹⁹

A *perennialistákat* más néven *primordialistáknak* is nevezik, akik szerint a nacionalizmus a természetesen meglévő nemzeti lét elkerülhetetlen kelléke. A *primordializmus* elméletét hosszú idő óta éppen a *nacionalisták* használják arra, hogy a nemzetet, természetesen a saját nemzetüket, örök érvényű igazságként értelmezzék, amelynek nevében mindenek felett álló és engedelmességet követelnek, és amely mélyen a múltban gyökerezik, és tisztán kirajzolódik a jövőben is.²⁰

A nemzetekről és nacionalizmusról alkotott újabb elméletek főleg *modernisták*. Vagyis szerintük a nemzet és a nacionalizmus szilárdan a modern világban gyökerezik, és megjelenése a modernizációval magyarázható. E széles értelemben használt fogalom olyan folyamatokat foglal magába, mint a kapitalizmus, az iparosodás, az urbanizáció, a politikai mobilizáció, szekularizáció, kötelező oktatás és a tudományok felemelkedése. Ők állítják azt is, hogy a nacionalizmus a hanyatló vallás és dinasztikus hatalom helyett alternatív közösséget és hitet tud nyújtani. Szerintük az emberi lényeknek szükségük van arra, hogy stabil közösségekhez tartozzanak, és a nacionalizmus sikere abban a képességében rejlik, hogy az elpusztult hagyományos hitek helyett tud ilyen közösséget nyújtani.²¹

A nacionalizmus kialakulásának magyarázatát és létének igazolását a *szimbolikus elmélet* hívei abban látják, hogy egy nemzet kialakulásában és összetartásában a szimbólumoknak van a legnagyobb szerepe. Ilyen szimbólumnak tekintik a nyelvet, a kultúrát, a szokásokat, de bizonyos jelképeket is, mint pl. zászlók, címerek stb.²²

Anthony D. Smith már az 1970-es évek elejétől kezdve fáradhatatlanul megkérdőjelezte azt az axiómát, amely szerint nemzeteket ki lehet találni, és a nacionalizmus nem más, mint az elitek manipulációjának eredménye. Abban viszont egyetértés van, hogy a nacionalizmus a modern kor terméke. „Igaz ugyan, hogy a nacionalizmus modern jelenség, de a mítoszok, emlékek értékrendek, szimbólumok generációkon át öröklődő ősi szövetére támaszkodik.” Tekintettel az etnikai szimbólumok jelentőségére a népek származási mítoszainak kialakulásában és azok mindennapi újjáélesztésében, ez az elmélet az *etno-szimbolikus* elnevezést kapta.²³

Az *instrumentalizmus* elmélete – mely szemben áll Anthony D. Smith elméletével –, mely szerint a nacionalizmus csak az elitek manipulációjának eredménye, és ezért lehet a nemzetet megalkotni vagy akár kitalálni. Az *instrumentalizmus* feltétlen hívei minden nacionalista megnyilvánulás mögött az elitek összeesküvését látják a tömegek mozgósítása céljából. Ezt a megközelítést *összeesküvés-elméletnek* is szokás nevezni. A klasszikus *összeesküvés-elmélet* szerint az elitek a nacionalista indulatokat arra használják fel, hogy eltereljék a tömegek figyelmét a

¹⁹ Uo.

²⁰ DANIELE CONVERSI: *Kisebbség, politika, társadalom*. Régió, 1998. 9. évf. 3. szám. 11. o.

²¹ ANTHONY D. SMITH: *A nacionalizmus*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf651.pdf

²² Uo.

²³ DANIELE CONVERSI: *Kisebbség, politika, társadalom*. Régió, 1998. 9. évf. 3. szám. 11. o.

valódi kérdésről, az osztályharcról. Ez a felfogás rengeteg marxista elemet tartalmaz. Más dogmatikus elméletek hívei (a radikális feministák, a vallási integrációt sürgetők, a szabad piacot abszolutizálók, a szélsőségesen individualista liberálisok, anarchisták stb.) is egyetértenek abban, hogy a nacionalizmus csak arra jó, hogy elterelje a figyelmet más nehézségekről.²⁴

Hasonlóan vélekedik egy másik híres nacionalizmuskutató, Ernest Gellner is, akinek véleménye az, hogy a nacionalizmus, a nemzeti identitás nem természetes, hanem egy bizonyos történelmi szituációban mesterségesen életre hívott formája. Az ipari forradalom és a polgárosodás a régi típusú közösségeket felbomlasztotta, s identitásbeli vákuumot hozott létre. Ezt a vákuumot hivatott betölteni a nacionalizmus, mint nemzeti érzés.²⁵

Minden tárgyalt elmélet alapvetően fontos a nacionalizmus megértéséhez. Együtt teljesebb képet adnak a nacionalizmus kiváltó okairól, illetve kialakulásáról.

Ha a területi elkülönülés szemszögéből vizsgáljuk, akkor a nacionalizmus két egymástól jelentősen különböző formában ölt testet. Az egyik a nyugati, a másik a keleti forma. Azonban nem lehet azt mondanunk, hogy az egyes népekre jellemző nacionalizmusokat egyértelműen be lehet sorolni e két csoportba, azonban ha általánosságban vizsgálódunk, akkor ez a csoportosítás jól használható. A keletinek nevezett nacionalizmus leginkább a szlávok között, valamint Afrikában és Ázsiában virágzott, és megtalálható Latin-Amerikában is. A keleti forma legtipikusabb képviselőivel Kelet-Európában találkozhatunk – innen az elnevezés is. John Plamenatz szerint a nacionalizmus akkor jelentkezik, ha egy adott nép nemzeti vagy kulturális identitásának megőrzésére, illetve erősítésére irányuló vágy felerősödik. Ez az erősödés akkor jelentkezhet, ha a nemzeti identitást veszély fenyegeti. Kapcsolatban áll, de egyszersmind különbözik is mind a patriotizmustól, mind a nemzettudattól. A patriotizmus – azaz a közösség iránt érzett odaadás – mindig is létezett, amióta közösségek élnek a Földön. Jóllehet a XVIII. század előtt ritkán használták ezt a szót, de régi és ismert dolog volt olyan elnevezések formájában, mint a hazaszeretet vagy a nép iránti hűség. Az ókori vagy a középkori népek mégsem ismerhették a nacionalizmust, mivel nem úgy gondoltak más népekre, mint akik fenyegetik a kultúrájukat, legfeljebb önállóságukat féltették. A mai nacionalizmusok legfőbb forrása pedig éppen ez, vagyis a kultúra féltése más népektől. A nacionalizmus mint közösséget összetartó erőként is felfogható. Azonban, hogy az összetartás megvalósuljon, a közösségen belül valamiféle egyenlőségnek kell lennie.²⁶

²⁴ DANIELE CONVERSI: *Kisebbség, politika, társadalom*. Régió, 1998. 9. évf. 3. szám. 12. o.

²⁵ ERNEST GELLNER: *A nacionalizmus tipológiája*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf720.pdf

²⁶ JOHN PLAMENATZ: *A nacionalizmus két típusa*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf640.pdf

IRODALOM

- GANGÓ GÁBOR: *Mi a nemzet? – A népek életéről és haláláról*. In: *Mindentudás Egyeteme*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2004.
- KÓVÁGÓ LÁSZLÓ: *Kisebbség-nemzetiség*. Kossuth Könyvkiadó, 1978.
- ROMSICS IGNÁC: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.
- SCHÖPFLIN GYÖRGY: *A modern nemzet*. Attraktor, Máriabesenyő–Gödöllő, 2003.
- DANIELE CONVERSI: *Kisebbség, politika, társadalom*. Régió, 1998. 9. évf. 3. sz.
- ANTHONY D. SMITH: *A nemzetek eredete*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf664.pdf
- ANTHONY D. SMITH: *A nacionalizmus*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf651.pdf
- ERIC J. HOBBSBAWM: *Etnikai identitás és nacionalizmus*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf719.pdf
- ERNEST GELLNER: *A nacionalizmus tipológiája*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf720.pdf
- JOHN PLAMENATZ: *A nacionalizmus két típusa*. Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf640.pdf
- KÁNTOR ZOLTÁN: *Nacionalizmus. Izmus?* Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf754.pdf
- WALKER CONNOR: *Nemzet, állam, nemzetállam*, Interneten: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf652.pdf